

Značaj porodice kao faktora u savremenim teorijama delinkventnog ponašanja dece i mladih

DOI: 10.5613/rzs.52.1.5
UDK 343.91-053.6:316.36
316.36
Pregledni rad
Primljeno: 12. 09. 2021.

Lidija TEREK <https://orcid.org/0000-0001-6433-792X>

Odsek za sociologiju, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Srbija
lidijaterek83@gmail.com

SAŽETAK

Rad ima cilj da objasni značaj porodice kao faktora u vodećim mikro- i makro-teorijama porekla delinkvencije i da utvrdi uloge koje joj one dodeljuju u objašnjenju etiologije ovakvog ponašanja. Analiza je pokazala da mikro-teorije kao posebno značajnu ističu socijalizaciju i vaspitnu ulogu porodice kojom se oblikuju kako konformistički, tako i antisocijalni obrasci ponašanja, dok makro-teorije glavne uzroke devijantnosti pronalaze u strukturalnim karakteristikama društva, a porodicu prepoznaju kao faktora koji posreduje između društva i deteta. Analizom su utvrđeni i nedostaci proučavanih teorija. S obzirom na to da se baziraju na istraživanjima sprovedenim u SAD-u i zapadnoevropskim zemljama, one ne mogu u potpunosti da se primene na objašnjenje etiologije delinkvencije u svim društvima. Pored toga, mikro-teorije ne uzimaju u obzir karakteristike društva koje mogu da utiču na izbor vaspitnih metoda roditelja, razvoj njihovog vaspitnog stila i na njihovu odluku koje vrednosti će da prenesu deci, dok se makro-teorije ne bave pitanjem kakav uticaj imaju na devijantno ponašanje odlike onih društava, čiji su ekonomski, pravni i kulturni sistemi decenijama nestabilni, kao ni onih čiji se društveni sistem urušio i još uvek se nije reetablirao. Na osnovu ove analize može da se zaključi da uprkos važnoj ulozi koju roditelji imaju za usvajanje/sprečavanje antisocijalnog ponašanja, okvire u kojima će oni tu ulogu obavljati određuju karakteristike datog društva.

Ključne reči: teorije porekla, porodica, delinkvencija, deca, mladi

1. UVOD

Društvene nauke decenijama proučavaju etiologiju devijantnog ponašanja dece i mladih kako bi društvo moglo blagovremeno da deluje u cilju njegovog sprečavanja. Preventivno delovanje je posebno dobilo na značaju otkako su istraživanja potvrdila da su deca koja ispoljavaju preddelinkventno ponašanje pre navršene

13. godine starosti u povećanom riziku da će takvo ponašanje ispoljavati tokom celog života (Burns i dr., 2003; Tolan i Gorman-Smith, 1998), kao i to da su deca koja su izvršila teže oblike delinkventnog ponašanja u povećanom riziku da će se celog života baviti kriminalom (Loeber i Farrington, 2001; Loeber, Farrington i Waschbusch, 1998).

Kako bi se objasnili uzroci takvog ponašanja dece i mladih, razvijene su brojne teorije koje delinkvenciju objašnjavaju različitim faktorima. One teorije koje se fokusiraju na društvene činioce međusobno se razlikuju na osnovu dve dimenzije: prema načinu na koji pristupaju ovom problemu (mikro- i makro-teorije) i prema načinu na koji sagledavaju delinkventno ponašanje (teorije porekla i teorije reakcije) (Bridges i Desmond, 2000). Dok mikro-teorije delinkvenciju objašnjavaju karakteristikama pojedinaca i njihovog neposrednog okruženja, makro-teorije je objašnjavaju strukturalnim odlikama društva. S druge strane, teorije porekla se bave društvenim faktorima koji doprinose nastanku ovakvog ponašanja, a teorije reakcije analiziraju reakcije društva na one koji krše norme i posledice takvih reakcija (Bridges i Desmond, 2000). Teorije koje pokušavaju da pronađu uzroke delinkvencije, često veliku pažnju posvećuju porodici kao primarnom agensu socijalizacije, ukazujući na važnost njene uloge vaspitanja (Ljubičić, 2012) i prenošenja vrednosti, normi, verovanja i ideala društva (Patchin, 2006).

Brojna istraživanja su pokazala da svojstva porodice, porodičnog okruženja i odnosa među njenim članovima mogu da utiču i pozitivno i negativno na delinkventno ponašanje dece i mladih. Kao rizične faktore literatura najčešće navodi psihopatološka stanja članova porodice (Greenberg i dr., 1999; Webster-Stratton i Hammond, 1988), zloupotrebu supstanci od strane članova (Moss i dr., 1995), nestabilnost porodice¹ (Ackerman i dr., 1999; Bloomquist i Schnell, 2002), samohrano roditeljstvo (Kroese i dr., 2021a; Kroese i dr., 2021b), nedostatak roditeljskog nadzora (Peeples i Loeber, 1994), inkonzistentne, nepodržavajuće i/ili nasilne vaspitne stilove (Bloomquist i Schnell, 2002; Stormshak i dr., 2000), interakciju između roditelja i dece koja se bazira na prinudi (Dumas, LaFreniere i Serketich, 1995), zlostavljanje, zanemarivanje i maltretiranje dece (Shields i Cicchetti, 1998; Widom, 1989), kao i porodično nasilje i agresiju između supružnika (Bloomquist i Schnell, 2002; Jouriles, Murphy, i O'Leary, 1989).

S druge strane, porodica ima ulogu protektivnog faktora kada su u njoj prisutna oba roditelja/staratelja (Barczyk i dr., 2010), kada su interakcije između roditelja i deteta adaptivni² (Bloomquist i Schnell, 2002), u slučaju pozitivnog porodičnog

¹ Nestabilnost porodice podrazumeva česte selidbe, broj intimnih partnera roditelja/staratelja, broj porodica u kojima je dete živelo, negativne životne događaje, poput smrtnih slučajeva u porodici, bolesti, gubitak posla i slično (Ackerman i dr., 1999; Bloomquist i Schnell, 2002).

² Adaptivna interakcija između roditelja i deteta podrazumeva način komunikacije i ophođenja prema

okruženja koje odlikuje izražajnost, kohezija i mali broj sukoba (Estévez López i dr., 2008), i kada su odnosi između roditelja i deteta prisni (Deater-Deckard i Dodge, 1997). Ovi činioci mogu da ublaže dejstvo faktora rizika kojima su deca i mladi izloženi van porodice (Barczyk i dr., 2010).

Nalazi ovih i sličnih istraživanja su na različite načine integrisani u teorije koje pokušavaju da objasne uzroke delinkventnog ponašanja dece i mladih. Upravo iz ovog razloga, rad ima za cilj da objasni koji značaj porodica ima u vodećim mikro- i makro-teorijama porekla delinkvencije i da utvrdi uloge koje joj one dodeljuju u objašnjenju etiologije ovakvog ponašanja. Narativnim pregledom literature analizirane su teorije koje u objašnjenju etiologije nasilja, delinkvencije i/ili kriminala razmatraju porodicu kao jednog od uzročnika. U analizu su od mikro-teorija uključene teorije socijalnog učenja (Akers, 2010; Sutherland, Cressey i Luckenbill, 1992), teorija društvene kontrole (Hirschi, 1974), teorija prisile (Patterson, 2016), opšta teorija zločina (Gottfredson i Hirschi, 1990), teorija starosno uslovljene neformalne socijalne kontrole (Sampson i Laub, 1997) i model socijalnog razvoja (Catalano i Hawkins, 1996), a od makro-teorija teorija društvene dezorganizacije (Shaw i McKay, 1969), teorija delinkventne supkulture (Cohen, 1955), teorija potkulture nasilja (Volfgang i Ferakuti, 2012), generalna teorija pritiska (Agnew, 1992) i teorija institucionalne anomije (Messner i Rosenfeld, 2013).

Tokom analize pomenutih teorija se nailazi na dva problema. Prvi se tiče konceptata koji se nalaze u središtu naučnog diskursa o društveno neprihvatljivom ponašanju dece i mladih. Iako bi svaka nauka trebalo da se zasniva na precizno definisanim pojmovima, nauke koje proučavaju antisocijalna ponašanja barataju sa pojmovima koji nisu dovoljno jasni i određeni (Brownstein, Zahn i Jackson, 2004). Tako se i u osnovi analiziranih teorija nalaze ili isti pojmovi koji se različito definišu ili srodni pojmovi koji nemaju isto značenje, ali koji ukazuju na određenu grupu antisocijalnog ponašanja mladih (npr. devijacija, nasilje, delinkvencija, kriminal i slično). Ovo, s jedne strane, proističe iz različitih shvatanja ljudi o tome šta je nasilno/delinkventno/kriminalno ponašanje, koja su se formirala na osnovu njihovih personalnih iskustava i opservacija (Brownstein i dr., 2004). S druge strane, svaka nauka i naučna disciplina koja proučava ovakva ljudska ponašanja, problemu nasilja/delinkvencije/kriminala pristupa sa svojih teorijskih stanovišta te ovi različiti pristupi istom problemu rezultiraju brojnim definicijama koje se u pojedinim segmentima međusobno razlikuju (Babović, 2015). Ovaj problem se u radu pokušao prevazići tako što je kod svake teorije data definicija osnovnih pojmova na kojima se ona zasniva. Međutim, mnoge teorije ne definišu ove pojmove, što ostavlja prostor njihovoj slobodnoj interpretaciji. Pored toga, raznovrsno definisanje istih pojmova,

detetu koji je usklađen sa emocionalno-psihičkim potrebama deteta i koji unapređuje njegov psiho-fizički razvoj (Bloomquist i Schnell, 2002).

odnosno adresiranje različitih antisocijalnih ponašanja u analiziranim teorijama otežava upoređivanje značaja koji se pripisuje porodici za usvajanje, odnosno za sprečavanje ovih oblika ponašanja. Prvenstveno, jer na usvajanje različitih oblika ponašanja mogu da utiču različite odlike porodice.

Drugi problem sa kojim se istraživač suočava prilikom analize pomenutih teorija jeste činjenica da neke od njih objašnjavajući uzroke antisocijalnog ponašanja posebnu pažnju posvećuju procesima i odnosima sa kojima se osoba suočava(la) tokom detinjstva, druge teorije fokus stavljaju na period adolescencije, odnosno mladosti, dok pojedine, kao što su teorija starosno uslovljene neformalne socijalne kontrole i model socijalnog razvoja, ukazuju na to da devijantno ponašanje podstiču različiti faktori u različitom uzrasnom periodu. Kao posledica toga u radu se pominje nasilno ponašanje/delinkvencija dece, odnosno mladih u zavisnosti od toga kojim periodom odrastanja se određena teorija bavi. Iako postoje razna određenja pojmova “deca” i “mladi”, analizirane teorije ih posebno ne definišu te nije moguće precizno ustanoviti kojim uzrastom se one bave. Iz tog razloga nije moguće tačno ni utvrditi do kog uzrasta, prema njima, porodica ima ključnu ulogu u oblikovanju ponašanja deteta, a kada njen uticaj opada. Međutim, kada se uzme u obzir da je tempo kojim jedno dete prolazi kroz faze razvoja individualan, precizne granice između uzrasnih kategorija postaju manje važne.

Uprkos navedenim ograničenjima, sagledavanje i upoređivanje značaja i uloge porodice za usvajanje antisocijalnog ponašanja u odabranim mikro- i makro-teorijama porekla doprinosi stvaranju jasnije slike o tome do koje mere odgovornost za antisocijalno ponašanje dece i mladih leži na porodici, a koliko je ono oblikovano društvenim kontekstom u kome porodica živi. Pored toga, proučavanjem ovih teorija uočeni su i njihovi nedostaci, koji posebno dolaze do izražaja prilikom pokušaja da se njima objasni etiologija nasilja u (post)tranzicionim društvima.

2. ZNAČAJ PORODICE KAO FAKTORA U MIKRO-TEORIJAMA POREKLA

2.1. Teorije socijalnog učenja

Teorije socijalnog učenja spadaju u mikro-teorije porekla koje proučavaju mehanizme pomoću kojih se usvajaju one vrednosti i stavovi koji pogoduju devijantnom ponašanju (Bridges i Desmond, 2000). Od socioloških i kriminoloških teorija ovoj grupi pripadaju, pre svega, Sutherlandova teorija diferencijalne asocijacije, teorija diferencijalne asocijacije i potkrepljenja Burgessa i Akersa, kao i Akersova teorija socijalnog učenja (Akers, 2010).

U središtu teorije diferencijalne asocijacije je pojam kriminala koji Sutherland definiše kao svako ono ponašanje kojim se krši krivični zakonik. Ukoliko jedno ponašanje nije obuhvaćeno krivičnim zakonom, bez obzira na to koliko je ono nemoralno i nepristojno, ono ne predstavlja kriminal (Sutherland i dr., 1992). Prilikom objašnjenja kriminalnog ponašanja, u teoriji diferencijalne asocijacije se polazi od načela da kriminalno ponašanje nije nasledno, već da se ono uči, između ostalog i u porodici (Akers, 2010; Sutherland, i dr., 1992). Slično kao i kod učenja konformističkog ponašanja, ono što će pojedinac da interiorizuje zavisi od karakteristika asocijacija njegovog primarnog i sekundarnog okruženja (Akers i Silverman, 2004). Tokom svakodnevne interakcije sa svojim užim i širim okruženjem, osoba dolazi u dodir sa različitim vrednostima i modelima ponašanja – asocijacijama, a koju vrstu ponašanja – kriminalnog kao i nekriminalnog – će ona da usvoji zavisi prvenstveno od tajminga, dužine, učestalosti i prirode asocijacija kojima je izložena. Pojedinac će interiorizovati one vrednosti i ono ponašanje kome je češće i duže bio izložen tokom detinjstva (Akers, 2010; Sutherland, i dr., 1992). Kroz redovne kontakte sa asocijacijama, osoba formira definicije, odnosno lične stavove i ubeđenja, racionalizacije i opravdanja koja određene postupke kategorišu kao ispravne ili pogrešne, moralne ili nemoralne. Ukoliko se kod pojedinca pretežno formiraju definicije koje govore u prilog kriminalnom ponašanju, veća je verovatnoća da će on takvo ponašanje i ispoljavati (Akers, 2010; Sutherland, i dr., 1992).

Sutherlandovu teoriju diferencijalne asocijacije su Burgess i Akers revidirali i proširili principima moderne teorije učenja koji se odnose na shvatanje da se devijantno ponašanje (koje autori ne definišu) može potkrepiti neodgovarajućim sankcijama roditelja, odnosno društva ili njihovim potpunim izostankom. Naime, ukoliko osoba ustanovi da kriminalna dela ostaju nekažnjena ili ukoliko proceni da su kazne blage u odnosu na dobit koju može da ima izvršenjem takvog dela, kod nje će se dodatno potkrepiti pozitivan odnos prema kriminalu. Kada se ovakvi stavovi učvrste, pojedinac će najverovatnije pokušati da imitira oblike kriminalnog

ponašanja koje je opazio u svom okruženju. Ukoliko se njegovi zločini ne sankcionišu, oni će se trajno uvrstiti u njegov spektar obrazaca ponašanja (Akers, 2010; Akers i Silverman, 2004; Sutherland, i dr., 1992).

I Sutherland i Akers ističu porodicu kao najvažnijeg činioca u procesu učenja raznih modela ponašanja (Akers, 2010; Sutherland, i dr., 1992). Kako porodica ima prisne kontakte sa detetom tokom čitavog njegovog odrastanja, ona značajano utiče na to koje obrasce ponašanja će ono usvojiti (Sutherland i dr., 1992). Kada roditelji podržavaju devijantne stavove i ponašanja i/ili kada nisu dosledni u disciplinovanju, oni deci promovisu ove vrednosti i stavove i uče ih takvom ponašanju (Akers, 2010).

Pored roditelja, adolescentu može i stariji brat/sestra da posluži kao uzor. Braća i sestre, pored toga što su članovi porodice, mogu da budu i vršnjaci. Kako vršnjaci igraju značajnu ulogu u životu adolescenta, stavovi i ponašanje brata/sestre vrše značajan uticaj na njega, čak i ako on ne učestvuje u njegovim/njenim aktivnostima (Ardelt i Day, 2002). Istraživanja su potvrdila da je veća verovatnoća da će se devijantno ponašati oni adolescenti koji imaju devijantnog brata/sestru, nego oni koji nemaju (Conger i Rueter, 1996; Rowe i Gulley, 1992; Slomkowski i dr., 2001). Stariji brat/sestra može adolescenta da upozna sa vrednostima i modelima ponašanja devijantne supkulture kojoj i sam(a) pripada, a koja on može da usvoji i imitira (Conger i Rueter, 1996; Whiteman i dr., 2014), ili ukoliko su približnih godina, brat/sestra može adolescenta da predstavi njegovim/njenim devijantnim drugovima. Uticaj brata/sestre je veći ukoliko je njihov odnos prisniji i ukoliko mu/joj se adolescent divi i želi da postane poput nje(ga) (Rowe i Gulley, 1992; Whiteman i dr., 2014).

2.2. Teorija društvene kontrole

Za razliku od teorija socijalnog učenja koje pokušavaju da objasne zbog čega se pojedinci nasilno ponašaju, Hirschi u teoriji društvene kontrole analizira zašto pojedinci poštuju pravila. On smatra da svi ljudi traže zadovoljstvo i da bi se bez društvene kontrole svi ponašali devijantno dok god bi im takvo ponašanje koristilo. Prema njegovom shvatanju, ljudi prihvataju društvena pravila i povinuju im se kada postoji jaka socijalna veza između njih i društvenih institucija, poput porodice, škole, zajednice i crkve. Ovu socijalnu vezu čine, pre svega, privrženost bliskim osobama (prvenstveno roditeljima), zatim posvećenost budućim ciljevima, uključenost u konvencionalne aktivnosti, kao i vera u moralne vrednosti društva (Hirschi, 1974). Uspostavljanjem jake socijalne veze sa detetom, roditelji kontrolišu njegovo ponašanje i sprečavaju ga u delinkventnom ponašanju koje Hirschi definiše kao

“dela za koja se smatra da će rezultirati kažnjavanjem počinioca od strane društva, ukoliko budu otkrivena” (Hirschi, 1974: 47).

Jedan od glavnih zadataka roditelja, prema ovoj teoriji, jeste da decu nauče pozitivnim vrednostima društva i da pomoću tehnike pozitivnog potkrepljenja i korekcijama nepoželjnog ponašanja podstiču ponašanja u skladu sa njima. Na taj način se između roditelja i deteta razvija prisnija socijalna veza koja odvraća dete od delinkventnog ponašanja na dva načina. S jedne strane, deca i mladi koji imaju dobar odnos sa roditeljima će provoditi više vremena sa njima, čime će imati manje mogućnosti da se delinkventno ponašaju, a sa druge, jaka socijalna veza između roditelja i deteta indirektno kontroliše detetovo ponašanje u odsustvu roditelja, tako što dete razmatra moguće reakcije roditelja i strepi od štete koju bi eventualna neposlušnost mogla da prouzrokuje njihovom odnosu (Hirschi, 1974). Nepostojanje prisne veze između roditelja i deteta urušava proces prenosa ideala i očekivanja roditelja na dete. Otuđeno od svojih roditelja, dete “neće imati osećaj za moralna pravila, neće razviti odgovarajuću savest” (Hirschi, 1974: 86), što doprinosi delinkventnom ponašanju.

Za razliku od teorija socijalnog učenja koje ističu da delinkventni roditelji svojim modelom ponašanja podstiču delinkventno ponašanje kod svoje dece, Hirschi ističe da jaka socijalna veza čak i sa delinkventnim roditeljima može da služi kao protektivni faktor te da je manja verovatnoća da će se delinkventno ponašati deca koja imaju jake socijalne veze sa delinkventnim roditeljima, nego ona koja imaju loše odnose sa isto takvim roditeljima (Hirschi, 1974).

2.3. Teorija prisile

Na shvatanjima teorije društvene kontrole i teorija socijalnog učenja je Patterson uobličio teoriju prisile koja ističe važnost direktne roditeljske supervizije i disciplinovanja u cilju efikasne kontrole neželjenih obrazaca ponašanja kod dece (Patterson, 1980, 1982 prema Patchin, 2006). On ističe da će se dete uzdržavati od delinkventnog ponašanja iz straha da će roditelji saznati za to i da će biti kažnjen (Patchin, 2006). Prema Pattersonu je prisila sastavni deo socijalne interakcije između članova porodice i ono predstavlja “proces tokom koga se averzivni događaji koriste kako bi se kontrolisalo ponašanje druge osobe” (Patterson, 2016: 8). On navodi da dete od samog rođenja ispoljava averzivno ponašanje (npr. plač) kako bi mu roditelji ispunili osnovne potrebe. Sa njegovim odrastanjem roditelji treba da promovišu prosocijalna ponašanja pomoću pozitivnog potkrepljenja i da ga odviknu od prakse da pomoću averzivnog ponašanja (histerisanja, tantruma) pokušava da dobije ono što želi. Ukoliko roditelji neadekvatno reaguju na takva ponašanja deteta, vremenom će i drugi članovi porodice biti uvučeni u razmenu prisile i predstavljace

važan izvor averzivne razmene, eskalacije ovih razmena i potkrepljenja za prisilna ponašanja. Umožavanje prisilnih procesa i averzivnih ponašanja u porodici mogu rezultirati antisocijalnim i delinkventnim ponašanjem deteta³ (Patterson, 2016).

Važan doprinos teorije prisile se ogleda u naglašavanju reciprociteta u odnosima između roditelja i deteta. Prema Pattersonovom shvatanju, ne utiču samo roditelji na ponašanje deteta, već i ponašanje deteta oblikuje reakcije roditelja. Međutim, roditelji imaju odgovornost da adekvatnim vaspitnim merama kontrolišu ponašanje deteta (Patterson, 2016). Slično kao u teorijama socijalnog učenja, Patterson navodi da ukoliko reakcije roditelja na antisocijalna ponašanja deteta nisu adekvatne ili potpuno izostanu, ono će devijantno ponašanje videti kao prihvatljivo. Pored toga, autor ističe da roditelji vaspitavaju u skladu sa vrednostima koje sami neguju i da roditelji podržavaju ona ponašanja svoje dece koja su prisutna i kod njih samih (Patterson, 1980 prema Patchin, 2006), pa tako neće kažnjavati nasilno i devijantno ponašanje dece ukoliko se i oni sami tako ponašaju.

2.4. Opšta teorija zločina

Važnost vaspitne uloge roditelja ističe i opšta teorija zločina, odnosno teorija samokontrole Gottfredsona i Hirschija. Oni krivična dela definišu kao “dela sile ili prevare preduzeta u cilju ličnih interesa” (Gottfredson i Hirschi, 1990: 15). Prema njihovom stanovištu, neefikasno vaspitanje i socijalizacija kod deteta proizvode nisku samokontrolu, koja je zapravo uzrok devijantnog ponašanja (Gottfredson i Hirschi, 1990). Autori ističu da su osobe sa niskim stepenom samokontrole obično impulsivne, insenzitivne, često rizikuju, više se fizički izražavaju nego mentalno i zbog toga su sklonije devijantnom ponašanju. Ova sklonost ka devijaciji ostaje stabilna tokom celog života, zbog čega su osobe sa niskom samokontrolom uvek izložene riziku da će se upustiti u ponašanje koje je štetno za druge (Gottfredson i Hirschi, 1990).

Niska samokontrola se kod dece razvija usled neefikasnog vaspitanja koje se ogleda u neadekvatnom nadzoru dečijeg ponašanja, neprepoznavanju devijantnog ponašanja kada se ono desi, kao i u njegovom nekažnjavanju (Gottfredson i Hirschi, 1990). Gottfredson i Hirschi ističu da roditelji ove vaspitne greške najčešće ne prave namerno, ali da oni obično ne uspevaju adekvatno da socijalizuju dete iz tri razloga. Najpre, jer usled neodgovarajuće brige ili zbog neadekvatnog nadzora ne detektuju i ne kažnjavaju devijantna ponašanja, zatim jer ne vide ništa loše u detetovom ponašanju, zbog toga što i oni sami ispoljavaju slične obrasce ponašanja i

³ Iako Patterson tokom izlaganja i objašnjenja teorije prisile koristi pojmove poput agresivno, nasilno, antisocijalno i delinkventno ponašanje, on ih, u analiziranim radovima, ne definiše.

konačno, jer nisu u stanju ili ne žele da kazne devijantno ponašanje čak i u situaciji kada takvo ponašanje primete. Ono što autori podvlače jeste da deca ne mogu biti naučena da imaju nizak stepen samokontrole, već je on rezultat odsustva nege, vaspitanja i brige o detetu (Gottfredson i Hirschi, 1990).

2.5. Teorija starosno uslovljene neformalne socijalne kontrole

Za razliku od gorenavednih teorija koje su statične i koje ne predviđaju mogućnost promene ponašanja pojedinaca tokom života, teorija starosno uslovljene neformalne socijalne kontrole Sampsona i Lauba (Sampson i Laub, 1993) ističe da na ponašanje pojedinaca u različitim fazama života utiču različiti faktori i da određeni važni događaji mogu da promene tok njihovog života. Polazeći od naučnog saznanja da su odrasli koji se bave kriminalom još kao deca ispoljavali delinkventno ponašanje, ali da ne nastavljaju svi maloletni delinkventi sa takvim ponašanjem kada odrastu, Sampson i Laub su u proučavanju delinkventnog i kriminalnog ponašanja⁴ primenili pristup životnog toka pod kojim podrazumevaju "sled kulturno definisanih starosnih uloga i društvenih tranzicija koji se dešavaju tokom vremena" (Caspi i dr., 1990: 15 prema Sampson i Laub, 1993). Sampson i Laub smatraju da se pojedinci tokom života suočavaju sa određenim događajima koji mogu negativno ili pozitivno da utiču na njihov život u zavisnosti od njihove sposobnosti da se adaptiraju na novonastalu situaciju (Sampson i Laub, 1997), ali i od jačine socijalnih veza sa institucijama koje su ključne u određenom dobu (Sampson i Laub, 1993). Autori ističu da su institucije formalne i neformalne kontrole koje su značajne za pojedinca različite tokom životnog veka. Tako na primer, tokom detinjstva i adolescencije dominantne institucije društvene kontrole su porodica, škola, vršnjaci i sistem maloletničkog pravosuđa, tokom ranog odraslog doba postaju značajne institucije visokog obrazovanja, posao, brak, kao i krivičnopravni sistem, dok su u srednjem odraslom dobu dominantne institucije posao, brak, roditeljstvo, ulaganje u zajednicu i krivičnopravni sistem. Oslabljene veze sa pomenutim institucijama formalne i neformalne društvene kontrole mogu da prouzrokuju kriminalno i devijantno ponašanje, a ovakva ponašanja dodatno slabe ove veze (Sampson i Laub, 1993).

Porodica, prema Sampsonu i Laubu, igra značajnu ulogu u razvoju antisocijalnog ponašanja pogotovo tokom detinjstva. Oni navode da nedosledno i oštro kažnjavanje dece, nedovoljan nadzor, odbacivanje deteta, kao i njegova slaba socijalna vezanost za roditelje povećavaju verovatnoću delinkvencije (Sampson i Laub, 1993). Slično kao i Patterson, i oni odnos između roditelja i deteta vide

⁴ Autori kriminal određuju kao "kršenje društvenih pravila ponašanja koja su oličena u zakonu", a devijaciju kao "kršenje društvenih normi ili prihvaćenih standarda društva" (Sampson i Laub, 1993: 267)

kao recipročan, te ističu da tantrumi, nemir, odbijanje poslušnosti i agresivno ponašanje deteta često podstiče frustraciju roditelja koji u želji da uspostave kontrolu nad detetom mogu oštro, a nekad čak i nasilno da reaguju, a veza između oštrog i nasilnog kažnjavanja s jedne strane, i devijantnog ponašanja, s druge, je istraživanjima mnogo puta potvrđena (Sampson i Laub, 1993, 1997).

2.6. Model socijalnog razvoja

Poslednja u nizu mikro-teorija porekla koja se analizira je model socijalnog razvoja Catalana i Hawkinsa (1996). Njihova teorija predstavlja sintezu teorije društvene kontrole, socijalnog učenja i diferencijalne asocijacije i naglašava značaj rizika i protektivnih faktora u više društvenih domena. Catalano i Hawkins su ovom teorijom želeli da objasne nastanak, razvoj i održavanje antisocijalnih obrazaca ponašanja, kao i odstupanje od njih. Oni antisocijalno ponašanje definišu kao obrasce ponašanja koji se nalaze "izvan normativnog konsenzusa prihvatljivog društvenog ponašanja" (Catalano i Hawkins, 1996: 150) i u njih ubrajaju kriminalno ponašanje, nasilje i zloupotrebu psihoaktivnih supstanci.

Catalano i Hawkins su model socijalnog razvoja zasnovali na stanovištu da deca uče prosocijalne i antisocijalne obrasce ponašanja putem socijalizacije od strane porodice, škole, vršnjaka, religijskih i drugih zajednica, tokom kojih se stvaraju jake društvene veze, pod uslovom da je proces socijalizacije dosledan. Pojedinci koji imaju jake socijalne veze sa osobama i institucijama koje promovišu prosocijalne vrednosti izbegavaju antisocijalno ponašanje zbog bojazni da će ugroziti taj dobar odnos. Antisocijalno ponašanje se javlja kada su socijalne veze slabe, kada je dobit od takvog ponašanja veća nego kazna ili kada dete razvije jaku socijalnu vezu sa osobama i grupama koje imaju antisocijalna shvatanja i vrednosti, odnosno tolerišu takva ponašanja.

Prema tim autorima, antisocijalnom ponašanju doprinose i faktori rizika u koje ubrajaju norme zajednice povoljne za takvo ponašanje, dezorganizovano susedstvo, ekstremnu ekonomsku oskudicu, istoriju antisocijalnog ponašanja u porodici, lošu praksu upravljanja porodicom, porodične sukobe, porodičnu dezintegriranost, roditeljsku popustljivost, rane i istrajne probleme ponašanja deteta, akademski neuspeh, odbacivanje od strane vršnjaka u nižim razredima, povezanost sa devijantnim vršnjacima i odraslima, otuđenje i buntovnost, pozitivne stavove za upotrebu droge i za kriminal i rani početak upotrebe droge ili kriminalnog ponašanja. S druge strane, protektivni faktori mogu pozitivno da utiču na ponašanje dece i mladih i u njih autori ubrajaju personalne karakteristike pojedinca, poput inteligencije, fleksibilnog temperamenta i pozitivne društvene orijentacije, zatim porodičnu koheziju i toplinu, kao i eksternu društvenu podršku koja potkrepljuje kompetencije pojedinca

(Catalano i Hawkins, 1996). Uticaj i značaj pojedinih protektivnih i faktora rizika se menja tokom različitih razvojnih perioda pojedinca. U predškolskom uzrastu porodica ima posebno značajnu ulogu u procesu socijalizacije. Odgovarajući nadzor i disciplina roditelja, kao i podržavajuće okruženje potkrepljuje prosocijalno ponašanje deteta, dok antisocijalno ponašanje roditelja može da dovede do agresivnog ponašanja, kao i drugih oblika poremećaja u ponašanju deteta. Tokom osnovnoškolskog uzrasta, porodici se kao značajni agensi socijalizacije pridružuju škola, nastavnici i vršnjaci, a tokom viših razreda osnovne škole i tokom srednje škole na značaju dobijaju vršnjaci i njihovi stavovi. Iako tokom adolescencije na pojedinca veći uticaj imaju vršnjaci nego porodica, jaka socijalna veza razvijena tokom predškolskog uzrasta između deteta i roditelja će tokom adolescencije služiti kao neformalna kontrola koja će uticati na to kakve osobe će ono izabrati za prijatelje (Catalano i Hawkins, 1996).

* * *

Prema mikro-teorijama porekla, najvažnija uloga porodice je socijalizacija deteta, kao i adekvatno vaspitanje kojim bi trebalo da se potkrepljuju konformistički obrasci ponašanja te vrednosti i stavovi koji ne podržavaju delinkventno ponašanje. S obzirom na ovu ulogu, sve analizirane teorije naglašavaju da porodica svoj najsnažniji uticaj na ponašanje deteta ispoljava tokom detinjstva, ali i da kvalitet i karakteristike socijalizacije i vaspitanja utiču na izbore i odluke deteta tokom adolescencije. Iako navedene mikro-teorije ističu važnost socijalizacije i vaspitanja, one ukazuju na različite efekte koje ovi procesi proizvode. Dok se teorije socijalnog učenja više fokusiraju na mehanizme pomoću kojih se delinkventno ponašanje uči, teorija društvene kontrole apostrofira značaj socijalne veze za prevenciju delinkventnog ponašanja, opšta teorija zločina uzrok delinkventnog ponašanja pronalazi u niskom stepenu samokontrole deteta koja je proizvod neadekvatne socijalizacije, a teorija prisile kao primarnu ulogu vaspitanja određuje odvikavanje deteta od pokušaja da averzivnim ponašanjem ostvari svoje ciljeve. Za razliku od ovih teorija koje loš uticaj porodice, odnosno roditelja vide kao definitivan i presudan za razvoj delinkventnog ponašanja kod deteta, model socijalnog razvoja i teorija starosno uslovljene neformalne socijalne kontrole ističu da se tokom života menjaju institucije društvene kontrole koje na pojedinca imaju uticaj. One navode da je direktan uticaj porodice na ponašanje deteta najveći tokom ranog detinjstva i da se on sa detetovim odrastanjem postepeno smanjuje, ali da porodica indirektno nastavlja da deluje na odluke i ponašanja deteta i kada ono odraste putem usađenih vrednosti i normi te usvojenih obrazaca ponašanja. Iako ulogu porodice vide kao izuzetno značajnu, Sampson i Laub ističu da određeni životni događaji mogu da promene tok života deteta (Sampson i Laub, 1993).

3. MESTO PORODICE KAO ČINIOCA U MAKRO-TEORIJAMA POREKLA

Makro-teorije porekla polaze od shvatanja da uzroke devijantnog ponašanja treba tražiti u strukturalnim karakteristikama društva, te nasilno i kriminalno ponašanje objašnjavaju ekonomskom deprivacijom, nepoverenjem u pravosudni sistem, supkulturom nasilja, društvenom dezorganizacijom i slično. Stoga, retko koja makro-teorija razmatra porodične okolnosti kao direktne uzročnike devijantnog ponašanja. Međutim, jedan broj teorija prepoznaje porodicu i roditelje kao činioce preko kojih strukturalne karakteristike društva ispoljavaju svoj uticaj na decu i mlade, ali i kao faktore koji ovaj uticaj mogu da ublaže. U radu su analizirane upravo te makro-teorije.

3.1. Teorija socijalne dezorganizacije

U teoriji socijalne dezorganizacije Shaw i McKay (1969) ističu da je stepen kriminala (koji ostaje nedefinisan pojam) veći u onim susedstvima koje karakteriše veći stepen društvene dezorganizacije. Društvena dezorganizacija se ogleda u nedostatku kohezije, solidarnosti i integracije stanovnika⁵, usled čega su konvencionalne institucije društvene kontrole suviše slabe i nesposobne da regulišu ponašanje adolescenata unutar susedstva. Prema shvatanjima autora, ovi nedostaci su proizvod strukturalnih karakteristika datog susedstva, pre svega siromaštva, rezidencijalne nestabilnosti i etničke heterogenosti (Kubrin, 2010).

Osim što su porodicu prepoznali kao jednu od institucija socijalne kontrole čiji je uticaj slabiji u susedstvima koja su socijalno dezorganizovana, Shaw i McKay se nisu detaljnije posvetili porodici. Međutim, osamdesetih godina XX veka, sa revitalizacijom ove teorije, jedan broj autora je uočio da je u cilju boljeg razumevanja uzroka delinkventnog ponašanja mladih neophodno da se teorija društvene dezorganizacije primeni na nivou zajednice (Sampson, 1992). U osnovi ovog pristupa je shvatanje da između porodice i njenog okruženja postoji recipročan uticaj, odnosno da porodica utiče na oblikovanje njenog okruženja, ali i da društveno okruženje oblikuje porodicu (Garbarino i Sherman, 1980). Tako strukturalne karakteristike, poput siromaštva, etničke heterogenosti i mobilnosti, kao i društvena organizacija susedstva, utiču na funkcionisanje porodice, a način na koji porodica funkcioniše utiče na ponašanje deteta (Garbarino i Sherman, 1980; Sampson i Laub, 1994). Prema McLoydu siromaštvo i ekonomski gubici smanjuju uključenost roditelja, kao i njihove kapacitete za dosledno i podržavajuće vaspitanje. Autorka ističe da roditelje

⁵ Sampson, Raudenbush i Earls (1997) ovom nizu dodaju i nedostatak kolektivne efikasnosti, odnosno želje stanovnika da intervenišu i da preuzmu akciju.

liji koji se nalaze u ekonomski nepovoljnijem položaju i koji su izloženi ekonomskom stresu češće koriste prinudne vaspitne stilove i fizičko kažnjavanje. Roditelji sa niskim primanjima su u većem stepenu izloženi nasilju supružnika i u povećanom su riziku od zloupotrebe alkohola, psihoaktivnih supstanci i činjenja krivičnog dela, što negativno utiče na interakciju između roditelja i deteta (McLoyd, 1990 prema Sampson i Laub, 1994), a loši odnosi između roditelja i deteta povećavaju rizik od delinkventnog ponašanja (Hirschi, 1974). Sampson i Laub su utvrdili da iako siromaštvo posredno utiče na delinkvenciju adolescenata, jaka društvena kontrola porodice može da služi kao protektivni faktor i da ublaži negativne strukturalne uticaje okruženja (Sampson i Laub, 1994). Međutim, ono što ostaje nejasno, jeste kada i u kojim situacijama siromaštvo narušava sposobnost socijalne kontrole porodice, a u kojima porodica uspeva da odoli ovim negativnim uticajima i da zadrži tu funkciju.

3.2. Teorija delinkventne supkulture

Na ideji Shawa i McKaya da dezorganizovana susedstva proizvode kriminalnu supkulturu (Wortley i dr., 2008), kao i na stanovištima Sutherlandove teorije diferencijalne asocijacije i Mertonove teorije anomije, Albert Cohen⁶ (1955) je razvio teoriju delinkventne supkulture. Ovom teorijom je autor pokušao da objasni razloge nastanka uličnih bandi. Prema njegovom shvatanju, ulične bande, čiji su članovi pretežno dečaci, se javljaju u socijalno dezorganizovanim susedstvima koja nastanjuju pripadnici radničkog sloja. Za razliku od tipičnih delinkvenata koji krivična dela vrše zarad pribavljanja određene koristi, članovi bandi zakone krše iz zabave, kao čin suprotstavljanja i odbacivanja vrednosnog sistema srednjeg sloja (Cohen, 1955). Vrednosti i stavovi koje deca uče u porodici putem socijalizacije su deo kulture neposrednog okruženja u kome odrastaju. Iako odrastaju u istom društvu, vrednosti koje usvajaju deca iz srednjeg sloja i ona iz radničkog se razlikuju. Dok deca iz srednjeg sloja uče da određeni status u društvu treba da dostignu poštujući vrednosti poput ambicije, individualne odgovornosti, racionalnog planiranja, odloženog zadovoljstva, poštovanja imovine i odbacivanja nasilja, deca iz radničke klase su opuštenija, impulsivnija, a nasilje prihvataju kao jedan od legitimnih načina rešavanja nesuglasica. Kako se deca tokom školovanja vrednuju prema vrednostima srednjeg sloja, ona koja potiču iz radničkih porodica ne mogu da odgovore na ove zahteve te doživljavaju stres i gube samopouzdanje. Prema Cohenu, kao odgovor na ovaj problem prilagođavanja nastaju delinkventne supkulture, odnosno bande. One nude nove kriterijume za procenu koje mogu da dosegnu i deca i mladi iz nižih slojeva. Bande predstavljaju antitezu kulturi srednjeg sloja i njenim vredno-

⁶ Cohen u svojoj teoriji upotrebljava pojmove poput delinkvencije, maloletničkog kriminala i kriminala, ali ih ne definiše.

stima, pa su tako kriterijumi za sticanje statusa u bandi agresivnost, impulsivnost, nepoštovanje imovine i slično (Cohen, 1955).

U teoriji delinkventne supkulture porodica ima važnu funkciju. Pored toga što društveni status, reputacija i privilegije porodice određuju okvir i okruženje u kome će dete odrastati, porodica direktno kroz superviziju i indirektno kroz njen uticaj na interesovanja i preference deteta utiče na to kakve ljude i kakve situacije će ono da susretne izvan nje. Detetova iskustva u porodici oblikuju referentni okvir kroz koji dete percipira, interpretira i evaluira svet izvan porodice. Znanja, navike i veštine koje je u porodici stekao određuju njegov kapacitet da se suoči sa situacijama u spoljnom svetu. Od roditelja dete uči vrednosti klase kojoj pripada. Prema Cohenu, postoji razlika u načinu socijalizacije koji primenjuju roditelji iz radničke i oni iz srednje klase. Vaspitne metode roditelja iz radničkog sloja su vrlo jednostavne. Oni dnevne aktivnosti deteta ne planiraju, već one zavise od raspoloženja i vremena roditelja, od poslova koji moraju biti obavljani u domaćinstvu, odnosno od detetove trenutne sklonosti. Vaspitne metode roditelja iz radničke klase su manje efikasne, a svađa i tuča su u ovim porodicama prepoznati kao normalni i prihvatljivi obrasci ponašanja (Cohen, 1955).

Uprkos različitoj socijalizaciji i suprotstavljenim vrednostima koje neguju deca i mladi iz radničkog i oni iz srednjeg sloja, Cohen ističe da se ne pridružuju svi dečaci iz nižih slojeva uličnim bandama. Dečaci siromašnijeg porekla mogu na tri načina da se suoče sa problemom neprilagođenosti. Oni mogu da prihvate vrednosti srednjeg sloja i da pokušaju da balansiraju između tog i načina života radničkog sloja kako bi uspeali da se uklope i da odgovore na zahteve društva. Druga mogućnost je potpuno prihvatanje načina života radničke klase i pokušaj da se iz njega izvuče maksimum. Treća opcija je potpuno odbacivanje standarda i vrednosti srednjeg sloja i prihvatanje njegove antiteze, što je karakteristika uličnih bandi. Članstvo u uličnoj bandi, Cohen vidi, kao rezultat neefikasnog roditeljskog nadzora, sloma roditeljskog autoriteta i neprijateljstva deteta prema roditeljima (Cohen, 1955).

3.3. Teorija potkulture nasilja

Da pojedine društvene grupe lošijeg socioekonomskog statusa neguju vrednosti i stavove koji su popustljiviji prema nasilnom ponašanju istakli su i Wolfgang i Ferracuti u teoriji potkulture nasilja. Analizirajući ubistva iz strasti, autori su došli do zaključka da unutar dominantne kulture postoje potkulture u kojima je "potentno nasilje pomešano sa vrednostima koje čine stil življenja, procese socijalizacije, međusobne odnose pojedinaca koji žive u sličnim okolnostima" (Wolfgang i Ferracuti, 1967).

kuti, 2012: 92). Ove potkulture nasilja nisu u potpunosti izraz nasilja⁷, već sadrže i vrednosne elemente koji su isprepleteni sa dominantnom kulturom. Ono po čemu se one razlikuju jeste normativni sistem koji određuje u kojim društvenim interakcijama je nasilna i fizički agresivna reakcija očekivana i neophodna. U okviru ovih grupa nasilnost je stil života i način rešavanja teškoća i problematičnih situacija te nasilnik neće osećati grižu savesti zbog takvog ponašanja. Prema shvatanjima Wolfganga i Ferracutija, stalna spremnost i volja da se reaguje nasilno u raznim situacijama ukazuje na činjenicu da nasilje prožima potkulturu i da je ugrađeno u kolektivni identitet grupe. Potkulturni etos nasilja je najizraženiji među mladima od kasne adolescencije do srednjeg doba, mada može biti prisutan kod svih starosnih grupa u okviru ove supkulture. Članovi koji krše pravila o očekivanom i zahtevanom nasilju će najverovatnije biti odbačeni od strane grupe, jer ona nenasilno ponašanje shvata kao kukavičluk i slabost koja urušava njen ugled.

Kako autori ističu, razvoj pozitivnih stavova za upotrebu nasilja je deo naučenog ponašanja i procesa diferencijalnog učenja, povezanosti ili identifikacije (Volfgang i Ferakuti, 2012). Iako Wolfgang i Ferracuti ne ističu način kako se ovi stavovi i vrednosti prenose i uče, oni podvlače značaj odnosa između deteta i roditelja, ali i drugih odraslih za ovaj proces transmisije. Autori prihvataju načela teorija društvenog učenja da se nasilni obrasci ponašanja, kao i stavovi i vrednosti koji takvo ponašanje podržavaju, uče kroz svakodnevne kontakte, putem raznih oblika imitacije i identifikacije tokom ranog detinjstva. Uloga porodice u procesu transmisije potkulturnih vrednosti nije posebno izdvojena, ali s obzirom na to da se Wolfgang i Ferracuti oslanjaju na teoriju diferencijalne asocijacije i teorije socijalnog učenja kako bi objasnili mehanizme učenja stavova i vrednosti, može se pretpostaviti da prihvataju i funkcije koje ove teorije pripisuju porodici i roditeljima. Međutim, autori naglašavaju da, iako odrasli prenose deci vrednosni sistem određenog društvenog okruženja, deca ove vrednosti internalizuju na različite načine, u skladu sa svojim ličnim karakteristikama (Volfgang i Ferakuti, 2012).

3.4. Generalna teorija pritiska

Slično kao teorija delinkventne supkulture, i generalna teorija pritiska Agnewa⁸ se bazira na stanovištima ranijih teorija pritiska koje smatraju da je delinkvencija

⁷ Pod pojmom nasilja autori misle, pre svega, na njegove fizičke oblike, ali ne daju preciznu definiciju.

⁸ Iako postoje diskusije o tome da li generalna teorija pritiska (GTP) pripada makro- ili mikro-teorijama (Vukelić, 2008), u radu se ona svrstava u makro-teorije iz dva razloga. Kao prvo, ova teorija ne odbacuje pritiske koje potiču iz društvene strukture, već ih proširuje onima iz neposrednog okruženja pojedinca, a kao drugo, novija istraživanja su potvrdila da se GTP može primeniti i na makro-nivou kako bi se objasnile razlike koje postoje u delinkventnom i kriminalnom ponašanju različitih društvenih grupa (Leiber i Peck, 2014).

produkt pritiska da se dostignu konvencionalni ciljevi poput ekonomskog uspeha (Cloward i Ohlin, 1960; Merton, 1938) ili statusa srednjeg sloja (Cohen, 1955) i frustracije adolescenata usled nemogućnosti da ih dostignu putem legitimnih kanala. Agnew ističe da su adolescenti, pored dostizanja ovih dugoročnih ciljeva, zabrinuti i za postizanje neposrednijih ciljeva, poput dobrih ocena, popularnosti među vršnjacima i slično. Pored toga, autor je mišljenja da pritisak, odnosno napetost može da nastane ne samo kao rezultat neuspeha da se ostvare pozitivno vrednovani ciljevi, već i zbog nemogućnosti da se zakonski izbegnu bolne situacije⁹ (Agnew, 1985; 1992). Svaka vrsta pritiska povećava verovatnoću da će pojedinac iskusiti jednu ili više negativnih emocija, poput razočarenja, straha, depresije ili besa, od kojih svaka može da stvori predispoziciju za delinkvenciju ili da funkcioniše kao situacioni događaj koji podstiče određeni delinkventni čin (Agnew, 1992).

Iako zagovornici teorija pritiska nisu mnogo pažnje posvetili istraživanju uticaja porodičnih faktora na delinkvenciju mladih, Agnew i saradnici (Agnew, Rebellon i Thaxton, 2000) su ovu problematiku detaljnije analizirali. Prema njihovom stanovištu, svi oblici pritiska sa kojima se adolescenti suočavaju, su prisutni i kod roditelja koji i kod njih izazivaju negativne emocije koje utiču na način na koji se oni ophode prema deci i koje vaspitne prakse primenjuju. Kako autori ističu, jedan od većih izvora stresa za roditelje su ekonomske poteškoće koje mogu da izazovu i druge stresore, poput bračnih konflikata i razvoda. Pored ovih, izvori stresa mogu da budu i veličina porodice, tinejdžersko materinstvo, kao i problematično ponašanje deteta. Agnew i saradnici navode da na negativne emocije, poput razdražljivosti, besa i depresije, koje su izazvane pomenutim stresorima, roditelji reaguju na različite načine. Oni mogu da zanemare svoje roditeljske obaveze, usled čega slabi socijalna veza između njih i deteta, ili da se loše ophode prema svom detetu, da iskalkuju svoj bes na njemu, da agresivno reaguju na njegovo loše ponašanje ili da budu previše strogi prema njemu. Ove loše roditeljske prakse su potom jedan od glavnih izvora pritiska kod adolescenata koji uzrokuju negativne emocije, a one povećavaju verovatnoću delinkventnog ponašanja. Prema stanovištu autora, adolescenti mogu na nekoliko načina da pokušaju da se izbore sa grubim/nasilnim roditeljstvom, lošim nadzorom i slabom i/ili negativnom socijalnom vezom između njih i roditelja. Na primer, oni mogu da pobegnu od roditelja, da ne dolaze na vreme kući, ili da kradu kako bi umanjili finansijsku zavisnost od njih, zatim mogu da se pobune protiv roditelja, da ispolje svoj bes na drugome, i/ili da pokušaju da se nose sa negativnim emocijama upotrebom ilegalnih droga (Agnew i dr., 2000).

Agnew i saradnici podvlače da određeni faktori mogu da smanje uticaj pritiska na negativne emocije roditelja, kao i verovatnoću da će oni na negativne afekte da

⁹ Na primer, adolescent kome je škola odbojna, zbog zakonske regulative ne može da napusti školu (Agnew, 1985).

odgovore lošim roditeljstvom. Jedan od tih činilaca je društvena podrška koju roditelji primaju u vidu saveta, emocionalne podrške i pomoći od drugih. Pored toga, značajnu ulogu igra i sposobnost roditelja da se sa stresom nose na nedevidijantan način. Ova sposobnost je određena, pre svega, ličnim karakteristikama (kao što su psihološko zdravlje i temperament), veštinama rešavanja problema i resursima. Značajan faktor je i procena da li roditelji takvom praksom rizikuju da izgube društveni ugled i da li su spremni da prihvate posledice takvog ponašanja. Poslednji u nizu činilaca koji autori navode je nivo motivisanosti roditelja da primenjuju loše vaspitne stilove. Ova motivacija je određena, najpre, ličnim osobinama, poput impulsivnosti i iritabilnosti koje mogu da stvore predispoziciju za loše roditeljstvo, ali i činjenicom da li za pritiske i napetosti roditelji krive svoju decu i da li su roditelji tokom svog procesa učenja naučili da na pritiske reaguju povlačenjem ili napadanjem drugih. Kako Agnew i saradnici ističu, roditeljski pritisak će najverovatnije dovesti do lošeg roditeljstva u situacijama kada je sposobnost roditelja da se na legitiman način nose sa pritiskom niska, kada procene da su troškovi loše roditeljske prakse mali, a motivacija za takvo ponašanje velika (Agnew, i dr., 2000).

3.5. Teorija institucionalne anomije

Poslednja makro-teorija koja se u radu analizira i koja se, takođe, oslanja na načela Mertonove teorije anomije je teorija institucionalne anomije Messnera i Rosenfelda (2013). Ona se u objašnjenju kriminala (koji ostaje nedefinisan koncept) fokusira na analizu četiri društvene institucije – ekonomije, politike, porodice i obrazovanja – i njihovog međusobnog odnosa. Kako autori ističu, društvene institucije su baza svakog društva koje se formiraju kako bi zadovoljile tri osnovne društvene potrebe: potrebe za prilagođavanjem okruženju, za mobilizacijom i raspoređivanjem resursa zarad postizanja kolektivnih ciljeva te za socijalizacijom pripadnika radi prihvatanja osnovnih društvenih obrazaca. Primarnu ulogu u procesu prilagođavanja okolini imaju ekonomske institucije koje proizvode i distribuiraju dobra i usluge kojima se zadovoljavaju materijalne potrebe ljudi. Političke institucije mobilišu i raspodeljuju moć kako bi se postigli kolektivni ciljevi, a porodica, pored reprodukcije stanovništva, vodi brigu o deci i njihovoj socijalizaciji u skladu sa vrednostima, ciljevima i verovanjima dominantne kulture, s jedne strane, i pruža emotivnu podršku njenim članovima, s druge. Mnoge funkcije procesa socijalizacije sa porodicom dele institucije obrazovanja koje pored transmisije osnovnih kulturnih obrazaca treba da pripreme mlade za zahteve profesionalnih uloga odraslih. Prema stanovištu Messnera i Rosenfelda, društva se međusobno razlikuju na osnovu načina na koji su organizovane ove društvene institucije i na osnovu načina na koji one zavise jedna od druge. Priroda ove konfiguracije institucija je usko povezana sa širom

kulturom. Autori su mišljenja da se kultura i institucionalni odnos moći međusobno potkrepljuju. S jedne strane, kultura određuje karakter društvenih institucija i njihove međusobne pozicije, a s druge, obrasci društvenih odnosa koji čine institucije, reprodukuju i održavaju datu kulturu (Messner i Rosenfeld, 2013).

Messner i Rosenfeld su prihvatili Mertonovo stanovište da visokom nivou kriminala u SAD-u doprinose određene odlike američke kulture, a pre svega, ideja o američkom snu (Merton, 1938) koju definišu kao “posvećenost cilju materijalnog uspeha, kome teže svi u društvu, u uslovima otvorene, individualne konkurencije” (Messner i Rosenfeld, 2013: 71). Američki san je posebno jaka pokretačka snaga, jer oličava mnoštvo osnovnih vrednosnih opredeljenja američke kulture, poput orijentacije ka postignućima, individualizma, univerzalizma i posebnog oblika materijalizma. Ove vrednosne orijentacije doprinose anomičnom karakteru Američkog sna, jer sa jedne strane, previše naglašavaju značaj realizacije kulturnih ciljeva, a sa druge, nedovoljno ističu važnost upotrebe legitimnih sredstava za njihovo postizanje (Messner i Rosenfeld, 2013). Pored toga, one imaju institucionalnu podlogu u ekonomiji, zbog čega ekonomija uživa neobičnu dominaciju u institucionalnoj strukturi američkog društva koji se ogleda, najpre, u devalvaciji neekonomskih institucionalnih funkcija, zatim u prilagođavanju ostalih institucija ekonomskim zahtevima i, na kraju, u prodoru ekonomskih normi u druge institucionalne domene. Na primeru institucije porodice ova se podređenost ogleda najpre u nedovoljnom uvažavanju glavnih zadataka porodice, kao što su nega i vaspitanje dece i pružanje emocionalne podrške članovima porodice, što se reflektuje i na visinu zarada onih koji se profesionalno bave ovim poslovima. Pored toga, plaćeno zaposlenje je neophodno za funkcionisanje i za održavanje porodice, ali sve duže radne nedelje, nefleksibilnost radnog vremena, kao i neplaćeno roditeljsko i porodijsko odsustvo smanjuje vreme koje roditelji provode sa decom.

Prema shvatanjima autora, unutar ovakve društvene organizacije, kriminalnom ponašanju mladih porodica doprinosi na dva načina. Ona, najpre, putem socijalizacije deci prenosi vrednosti američke kulture koja je anomična, doprinoseći time održavanju društvene strukture koja je odgovorna za pojavu kriminala, a potom, kao rezultat takve strukture kojom dominira ekonomija, roditelji provode mnogo vremena na poslu, zbog čega nisu u mogućnosti da nadziru i kontrolišu svoju decu. Slaba kontrola adolescenata od strane nemoćnih i devalviranih institucija neekonomskog karaktera, a pre svega, porodice i obrazovnih ustanova, zatim usvojeni sistem vrednosti u kome materijalni uspeh stoji na samom vrhu, kao i nedovoljno insistiranje društva na legitimnim mehanizmima za dostizanje visoko vrednovanih ciljeva u društvu su, prema Messneru i Rosenfeldu, glavni uzroci visoke stope kriminalnog ponašanja mladih u SAD-u (Messner i Rosenfeld, 2013).

* * *

U gorenavedenim makro-teorijama porekla devijantnog ponašanja se izdvaja shvatanje da karakteristike društvene strukture i društvenog okruženja utiču na način na koji je porodični život organizovan, kvalitet porodičnih odnosa, način socijalizacije dece, kao i na izbor vaspitnih metoda roditelja. Negativnim uticajima društva koje pomenute teorije smatraju pogodnim za pojavu devijacija (siromaštvo, život u društveno dezorganizovanim susedstvima/zajednicama, život u zajednici/grupi koja neguje vrednosti koje su popustljivije prema nasilju i kriminalnom ponašanju i slično) porodice mogu da podlegnu, u kom slučaju roditelji ne obavljaju svoje dužnosti na adekvatan način, čime se narušava odnos između njih i deteta i povećava verovatnoća njegovog delinkventnog ponašanja, ili mogu da im se odupiru i da ulaganjem dodatnog napora, pojačanim nadzorom i negovanjem boljih odnosa sa detetom preuzmu ulogu protektivnog faktora smanjujući detetove izgleda za kriminalno ponašanje. Kako će roditelji da reaguju na uticaje iz društva, zavisi od njihovih ličnih osobina, veština za rešavanje problema, resursa kojima raspolažu (Agnew i dr., 2000), ali i od njihovog ličnog vrednosnog sistema.

4. RASPRAVA I ZAKLJUČAK

Analiza uloge porodice u vodećim teorijama porekla delinkvencije ukazuje na važan uticaj koji ona ima na ponašanje deteta. Mikro-teorije porekla, kao posebno značajnu, ističu socijalizaciju i vaspitnu ulogu porodice, a pre svega, način na koji se roditelji ophode prema deci, izbor njihovih vaspitnih metoda, vrednosti koje putem socijalizacije prenose, ali i oblike ponašanja samih roditelja u raznim životnim situacijama. Stvaranjem prisnih društvenih veza sa detetom, promovisanjem pozitivnih vrednosti društva, davanjem pozitivnog primera ponašanja, odgovarajućom kontrolom i korekcijom nepoželjnog ponašanja kod deteta, roditelji mogu da smanje rizik od delinkventnog ponašanja. S druge strane, ukoliko roditelji sami neguju devijantne vrednosti i ispoljavaju takvo ponašanje, nisu konzistentni u vaspitanju, ignorišu antidruštveno ponašanje deteta, primenjuju prisilu i nasilne metode vaspitanja, ne neguju dobar odnos sa detetom i ne podržavaju dete u njegovom emocionalno-psihološkom razvoju, povećavaju mogućnost njegovog devijantnog ponašanja. Direktna uticaj porodice na ponašanje deteta je najveći tokom ranog detinjstva i on se sa detetovim odrastanjem postepeno smanjuje. Međutim, porodica indirektno nastavlja da deluje na odluke i ponašanja deteta i kada ono odraste putem usađenih vrednosti i normi i usvojenih obrazaca ponašanja (Catalano i Hawkins, 1996; Sampson i Laub, 1993).

Za razliku od mikro-teorija, makro-teorije porekla glavne uzroke devijantnosti pronalaze u strukturalnim karakteristikama društva. Nepovoljna ekonomska situacija i siromaštvo sa kojima se porodica suočava, kao i stres kojem su roditelji izloženi usled neadekvatnih društvenih uslova, smanjuje vreme koje oni provode sa decom, kao i njihov kapacitet da ih nadziru. Usled toga se narušava kvalitet odnosa i slabi društvena veza između roditelja i deteta. Kako je čvrsta socijalna veza značajan protektivni faktor (Agnew, 1992; Sampson i dr., 1997), njenim slabljenjem se povećava verovatnoća delinkventnog ponašanja deteta. Nadalje, procesom socijalizacije se detetu prenose vrednosti društva ili njegovog jednog dela kome i sama porodica pripada. Ukoliko te vrednosti promovišu i/ili opravdavaju nasilje, velika je verovatnoća da će deca usvojiti takve obrasce ponašanja (Cohen, 1955; Wolfgang i Ferakuti, 2012). Pored toga što socijalizacijom reprodukuje društvenu strukturu koja doprinosi antisocijalnom ponašanju, prema makro-teorijama porodica ima i protektivnu ulogu ukoliko se odupre negativnim uticajima koji dolaze iz društva i ublaži njihov uticaj na dete. Koju ulogu će porodica preuzeti, zavisi od ličnih osobina roditelja, njihovih veština za rešavanje problema, resursa kojima raspolažu (Agnew i dr., 2000), ali i od njihovog ličnog vrednosnog sistema.

Iako su ukazale na značajne procese i okolnosti unutar porodice i u društvu koje pogoduju razvoju delinkvencije kod dece i mladih, analizirane teorije imaju određene nedostatke. Najpre, postavlja se pitanje u kojoj meri se stanovišta ovih teorija mogu primeniti na objašnjenje delinkvencije dece i mladih u drugim državama, s obzirom na to da se baziraju na nalazima istraživanja sprovedenim u SAD-u i zapadnoevropskim zemljama? Istraživanje Reane Bezić (2021) je utvrdilo da od pet država Balkana, Srbija ima najveći procenat maloletnika koji su izjavili da su počinili bar jedno delinkventno delo, uprkos jakoj kontroli roditelja (Bezić, 2021). Ovaj podatak ukazuje na to da strogi roditeljski nadzor nije u svim društvima jednako značajan protektivni faktor, kao i to da delinkventno ponašanje u Srbiji verovatno ima šire društvene uzroke. Pored toga, značajan nedostatak mikro-teorija se ogleda u činjenici da one ne uzimaju u obzir šire strukturne karakteristike društva koje mogu da utiču na izbor vaspitnih metoda roditelja, razvoj njihovog vaspitnog stila i na njihovu odluku koje vrednosti i norme će oni tokom socijalizacije da prenesu deci. Bilo bi interesantno proučiti, na primer, u kojoj meri su dešavanja tokom 90-ih godina u Srbiji, vrednosna inverzija koja je za posledicu imala relativizaciju kriminala i nasilja (Pavićević, Kron i Simeunović-Patić, 2013), i brojne krize kroz koju je Srbija prošla, uticale na vaspitne stilove današnjih roditelja i na način socijalizacije dece, i da li se time može objasniti podatak da od zemalja bivše Jugoslavije, Srbija ima najvišu stopu maloletnika koji su izjavili da su tokom svog života počinili jedno ili više krivičnih dela (Bezić, 2021). Da bi se problem delinkvencije dece i mladih sagledao na ovaj način, moraju se uzeti u obzir ne samo karakteristike društva i

okruženja u kome se porodica trenutno nalazi, već i društva u kome su današnji roditelji odrastali, što ukazuje na značaj holističkog pristupa ovom problemu.

Naposletku, glavni nedostatak makro-teorija porekla je u tome što se baziraju na stanovištu da su društvena struktura i sistem utemeljeni i stabilni, kao i da su vrednosti i norme unutar jednog društva konkretne. One se ne bave pitanjem kakav uticaj imaju na devijantno ponašanje mladih karakteristike onih društava, čiji su ekonomski, pravni i kulturni sistemi decenijama nestabilni, kao ni onih država čiji se društveni sistem urušio i još uvek se nije reetablirao. Kako je delinkvencija uzrokovana raznolikom kombinacijom mnogobrojnih faktora od kojih neki mogu biti prisutni u nekim slučajevima, ali ne i u drugim, problem delinkventnog ponašanja mladih bi morao biti proučavan uzimajući u obzir specifični kontekst svake države (Farrall, 2021).

Zaključak koji može da se izvuče iz ove analize, jeste da se, uprkos značaju socijalizacije, nadzora i vaspitne uloge roditelja za pojavu devijantnog ponašanja dece i mladih, ne smeju zapostaviti karakteristike društva koje mogu da ometaju roditelje u vršenju svoje primarne uloge. Uticaji društva na porodicu su posebno značajni u društvima u (post)tranziciji, u kojima je sama društvena struktura krhka, neetablirana i često puna kontradiktornosti, što roditeljima dodatno otežava socijalizaciju dece i izbor adekvatnih vaspitnih metoda.

LITERATURA

- Ackerman BP, Kogos J, Youngstrom E, Schoff K i Izard C (1999). Family Instability and the Problem Behaviors of Children from Economically Disadvantaged Families, *Developmental Psychology*, 35 (1): 258-268. <https://doi.org/10.1037//0012-1649.35.1.258>.
- Agnew R (1985). A Revised Strain Theory of Delinquency, *Social Force*, 64 (1): 151-167. <https://doi.org/10.2307/2578977>
- Agnew R (1992). Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency, *Criminology*, 30 (1): 47-87. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01093.x>
- Agnew R, Rebellon CJ i Thaxton S (2000). A General Strain Theory Approach to Families and Delinquency. U: Fox GL i Benson ML (ur.). *Families, Crime and Criminal Justice*. Bingley: Emerald Group Publishing Limited, 113-138
- Akers RL (2010). *Social Learning and Social Structure. A General Theory of Crime and Deviance*. London: Transaction Publishers.
- Akers RL i Silverman AL (2004). Toward a Social Learning Model of Violence and Terrorism. U: Zahn MA, Brownstein HH i Jackson SL (ur.). *Violence: From Theory to Research*. Newark: Anderson Publishing, 19-35
- Ardelt M i Day L (2002). Parents, Siblings, and Peers: Close Social Relationships and Adolescent Deviance, *The Journal of Early Adolescence*, 22 (3): 310-349. <https://doi.org/10.1177/02731602022003004>.

- Babović M (2015). Teorijski i istraživački pristupi u proučavanju strukturnog, kulturnog i direktnog nasilja, *Sociologija*, 57 (2): 331-352. <https://doi.org/10.2298/SOC1502331B>
- Barczyk AN, Montgomery K, Thompson SJ i Matai S (2010). Risk and Protective Factors in Youth Violence and Aggression: Promising Family-Based Prevention Models. U: Ramsay NA i Morrison CR (ur.). *Social Issues, Justice and Status: Youth Violence and Juvenile Justice - Causes, Intervention and Treatment Programs*. New York: Nova Science Publishers, Incorporated, 65-91
- Bezić R (2021). Juvenile Delinquency in the Balkans: A Regional Comparative Analysis Based on the Isrd3 Study Findings. Berlin: Duncker i Humblot.
- Bloomquist ML i Schnell SV (2002). *Helping Children with Aggression and Conduct Problems: Best Practices for Intervention*. New York: The Guilford Press.
- Bridges GS i Desmond SA (2000). Deviance Theories. U: Borgatta EF i Montgomery RJ (ur.). *Encyclopedia of Sociology*. New York: Macmillan Reference USA, 662-674
- Brownstein HH, Zahn MA i Jackson SL (2004). Introduction: Toward a Theory of Violence. U: Zahn MA, Brownstein HH i Jackson SL (ur.). *Violence: From Theory to Research*. Newark: Anderson Publishing, 1-14
- Burns BJ, Howell JC, Wiig JK, Augimeri LK, Welsh BC, Loeber R i Petechuk D (2003). *Treatment, Services, and Intervention Programs for Child Delinquents*. Washington DC: Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention.
- Catalano RF i Hawkins DJ (1996). The Social Development Model: A Theory of Antisocial Behavior. U: Hawkins DJ (ur.). *Delinquency and Crime: Current Theories*. Cambridge: Cambridge University Press, 149-197
- Cloward RA i Ohlin LE (1960). *Delinquency and Opportunity. The Theory of Delinquent Gangs*. New York: Free Press.
- Cohen AK (1955). *Delinquent Boys: The Culture of the Gang*. Glencoe, Illinois: The Free Press.
- Conger RD i Rueter MA (1996). Siblings, Parents, and Peers: A Longitudinal Study of Social Influences in Adolescent Risk for Alcohol Use and Abuse. U: Brody GH (ur.). *Sibling Relationships: Their Causes and Consequences*. Norwood: Ablex Publishing, 1-30
- Deater-Deckard K i Dodge KA (1997). Externalizing Behavior Problems and Discipline Revisited: Nonlinear Effects and Variation by Culture, Context, and Gender, *Psychological Inquiry*, 8 (3): 161-175. https://doi.org/10.1207/s15327965pli0803_1.
- Dumas JE, LaFreniere PJ i Serketich WJ (1995). "Balance of Power": A Transactional Analysis of Control in Mother-Child Dyads Involving Socially Competent, Aggressive, and Anxious Children, *Journal of Abnormal Psychology*, 104 (1): 104–113. <https://doi.org/10.1037/0021-843X.104.1.104>.
- Estévez López E, Pérez SM, Ochoa GM i Ruiz DM (2008). Adolescent Aggression: Effects Of Gender And Family And School Environments, *Journal of adolescence*, 31 (4): 433-450. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2007.09.007>.
- Farrall S (2021). *Building Complex Temporal Explanations of Crime: History, Institutions and Agency*. Cham: Palgrav Macmillan, <https://doi.org/10.1007/978-3-030-74830-2>.
- Garbarino J i Sherman D (1980). High-Risk Neighborhoods and High-Risk Families: The Human Ecology of Child Maltreatment, *Child Development*, 51 (1): 188-198.
- Gottfredson MR i Hirschi T (1990). *A General Theory of Crime*. Stanford, California: Stanford University Press.

- Greenberg MT, Lengua LJ, Coie JD i Pinderhughes EE (1999). Predicting Developmental Outcomes at School Entry Using a Multiple-Risk Model: Four American Communities, *Development and Psychopathology*, 35 (2): 403-417. <https://doi.org/10.1037//0012-1649.35.2.403>.
- Hirschi T (1974 [1969]). *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Jouriles EN, Murphy CM i O'Leary KD (1989). Interspousal Aggression, Marital Discord, and Child Problems, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 57 (3): 453-455. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.57.3.453>.
- Kroese J, Bernasco W, Liefbroer AC i Rouwendal J (2021a). Growing Up in Single-Parent Families and The Criminal Involvement of Adolescents: A Systematic Review, *Psychology, Crime & Law*, 27 (1): 61-75. <https://doi.org/10.1080/1068316X.2020.1774589>.
- Kroese J, Bernasco W, Liefbroer AC i Rouwendal J (2021b). Single-Parent Families and Adolescent Crime: Unpacking the Role of Parental Separation, Parental Decease, and Being Born to a Single-Parent Family, *Journal of Developmental and Life-Course Criminology*, 7: 596-622. <https://doi.org/10.1007/s40865-021-00183-7>
- Kubrin CE (2010). Shaw, Clifford R., and Henry D. McKay: Social Disorganization Theory. U: Cullen FT i Wilcox P (ur.). *Encyclopedia of Criminological Theory*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 828-835
- Leiber MJ i Peck JH (2014). General Strain Theory. U: Miller JM (ur.). *The Encyclopedia of Theoretical Criminology*. Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 390-394. <https://doi.org/10.1002/9781118517390.wbetc057>
- Ljubičić M (2012). Porodica i delinkvencija: analiza udžbeničke građe o uticaju porodice na maloljetničko prestupništvo, *Sociološki pregled*, 46 (3): 417-440. <https://doi.org/10.5937/socpreg1203417L>
- Loeber R i Farrington DP (2001). The Significance of Child Delinquency. U: Loeber R i Farrington DP (ur.). *Child Delinquents: Development, Intervention, and Service Needs*. Thousand Oaks: SAGE Publications, Inc, 1-22. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452229089.n1>
- Loeber R, Farrington DP i Waschbusch DA (1998). Serious and Violent Juvenile Offenders. U: Loeber R i Farrington DP (ur.). *Serious i Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage, 13-29
- Merton RK (1938). Social Structure and Anomie, *American Sociological Review*, 3 (5): 672-682.
- Messner SF i Rosenfeld R (2013 [1994]). *Crime and the American Dream*. Belmont, CA: Wadsworth.
- Moss HB, Mezzich A, Yao JK, Gavalier J i Martin CS (1995). Aggressivity among Sons of Substance-Abusing Fathers: Association with Psychiatric Disorder in the Father and Son, Paternal Personality, Pubertal Development, and Socioeconomic Status, *The American Journal of Drug and Alcohol Abuse*, 21 (2): 195-208, <https://doi.org/10.3109/00952999509002688>
- Patchin JW (2006). *The Family Context of Childhood Delinquency*. New York: LFB Scholarly Publishing LLC.
- Patterson GR (2016). Coercion Theory: The Study of Change. U: Dishion TJ i Snyder JJ (ur.). *The Oxford Handbook of Coercive Relationship Dynamics*. New York: Oxford University Press, 7-22. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780199324552.013.2>

- Pavićević O, Kron L i Simeunović-Patić B (2013). *Nasilje kao odgovor: socijalne i psihološke implikacije krize*. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja.
- Peeples F i Loeber R (1994). Do Individual Factors and Neighborhood Context Explain Ethnic Differences in Juvenile Delinquency?, *Journal of Quantitative Criminology*, 10 (2): 141-157. <https://doi.org/10.1007/BF02221156>
- Rowe DC i Gulley BL (1992). Sibling Effects on Substance Use and Delinquency, *Criminology*, 30 (2): 217-234. <https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.1992.tb01103.x>
- Sampson RJ (1992). Family Management and Child Development: Insights from Social Disorganization Theory. U: McCord J (ur.). *Facts, Frameworks, and Forecasts: Advances in Criminological Theory*, 3. London: Tansaction Publishers, 63-93
- Sampson RJ i Laub JH (1993). *Crime in the Making: Pathways and Turning Points through Life*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Sampson RJ i Laub JH (1994). Urban Poverty and the Family Context of Delinquency: A New Look at Structure and Process in a Classic Study, *Child Development*, 65 (2): 523-540. <https://doi.org/10.2307/1131400>
- Sampson RJ i Laub JH (1997). A Life-Course Theory of Cumulative Disadvantage and the Stability of Delinquency. U: Thornberry TP (ur.). *Developmental Theories of Crime and Delinquency*. New York: Routledge, 133-161
- Sampson RJ, Raudenbush SW i Earls F (1997). Neighborhoods and Violent Crime: A Multilevel Study of Collective Efficacy, *Science*, 277 (5328): 918-924. <https://doi.org/10.1126/science.277.5328.918>
- Shaw CR i McKay HD (1969 [1942]). *Juvenile Delinquency and Urban Areas*. Chicago, London: University of Chicago Press.
- Shields A i Cicchetti D (1998). Reactive Aggression among Maltreated Children: The Contributions of Attention and Emotion Dysregulation, *Journal of Clinical Child Psychology*, 27 (4): 381-395, https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2704_2
- Slomkowski C, Rende R, Conger KJ, Simons RL i Conger RD (2001). Sisters, Brothers, and Delinquency: Evaluating Social Influence during Early and Middle Adolescence, *Child Development*, 72 (1), 271-283. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00278>
- Stormshak EA, Bierman KL, McMahon RJ i Lengua LJ (2000). Parenting Practices and Child Disruptive Behavior Problems in Early Elementary School, *Journal of Clinical Child Psychology*, 29 (1): 17-29, https://doi.org/10.1207/S15374424jccp2901_3
- Sutherland EH, Cressey DR i Luckenbill DF (1992). *Principles of Criminology*. Oxford: General Hall.
- Tolan PH i Gorman-Smith S (1998). Development of Serious and Violent Offending Careers. U: Loeber R i Farrington DP (ur.). *Serious & Violent Juvenile Offenders: Risk Factors and Successful Interventions*. Thousand Oaks, CA: Sage, 68-85
- Volfgang M i Ferakuti F (2012 [1967]). *Potkultura nasilja. Ka jednoj integrisanoj kriminološkoj teoriji*. Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
- Vukelić A (2008). Teorije anomije. *CONFERENCE PROCEEDINGS of Special Focus Symposiums on ICSKS: Information, Communication and Economic Sciences in the Knowledge Society, Zagreb, 2008*. Zagreb: Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 211-221

- Webster-Stratton C i Hammond M (1988). Maternal Depression and its Relationship to Life Stress, Perceptions of Child Behavior Problems, Parenting Behaviors, and Child Conduct Problems, *Journal of Abnormal Child Psychology*, 16 (3): 299-315. <https://doi.org/10.1007/BF00913802>
- Widom CS (1989). The Cycle of Violence, *Science*, 244 (4901): 160-166. <https://doi.org/10.1126/science.2704995>.
- Whiteman SD, Zeiders KH, Killoren SE, Rodriguez SA i Updegraff KA (2014). Sibling Influence on Mexican-Origin Adolescents' Deviant and Sexual Risk Behaviors: The Role of Sibling Modeling, *Journal of Adolescent Health*, 54 (5): 587-592, <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2013.10.004>
- Wortley S, Speersad R, Mcalla A, Singh R, Madon N, Greene C, Myers N i Roswell T (2008). *The Root Causes of Youth Violence: A Review of Major Theoretical Perspectives*. Ontario: Queen's Printer.

The Importance of the Family as a Factor in Modern Theories of Delinquent Behaviour of Children and Youth

Lidija TEREK <https://orcid.org/0000-0001-6433-792X>

Department of Sociology, Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Serbia
lidijaterek83@gmail.com

ABSTRACT

The paper aims to explain the importance of the family as a factor in the leading micro- and macro-level origin theories of delinquency and to determine the roles they assign to it in explaining the aetiology of such behaviour. The analysis showed that micro-level origin theories emphasise the family role of upbringing and socialization as particularly important, shaping both the conformist and the antisocial patterns of behaviour, while macro-level origin theories find the main causes of deviance in the structural characteristics of society and recognise the family as a mediating factor between society and the child. The analysis also identified the shortcomings of the studied theories. Because they are based on research conducted in the United States and Western European countries, they cannot be fully applied in explaining the aetiology of delinquency in all societies. In addition, micro-level origin theories do not take into account the characteristics of society that can influence the choice of parenting methods, the development of their parenting style and their decision as to which values they will pass on to children, while macro-level origin theories do not question in what way deviant behaviour is influenced by the characteristics of societies whose economic, legal and cultural systems have been unstable for decades, or those whose social systems have collapsed and not yet been re-established. Based on this analysis, it can be concluded that despite the important role that parents have in the adoption/prevention of antisocial behaviour, the framework in which they will perform this role is determined by the characteristics of society.

Key words: theories of origin, family, delinquency, children, youth